
EDEBİYATIN SİYASETLE KESİŞEN NOKTASINDA YAZAR ve ŞAİRLERİN TUTUMLARI

*Ertuğrul AYDIN**

“Politika üstünde edebî etki konusunu, yalnızca felsefe olarak değil, hayal gücü olarak daha da geliştirebiliriz.”

T. S. Eliot

ÖZET

Siyasetin yeri, hem Batı edebiyatında hem de Türk edebiyatında azımsanmayacak ölçüdedir. Siyaset, hem yazar ve şair kimliklerinde, hem de ortaya konan eserlerde kendini gösterir. Siyasetin değişik bilim dallarında hissettirdiği etkiyi edebiyatın hanesinde de görürüz.

Edebiyatımızın 1839 Tanzimat Fermanı'yla girdiği yenileşme devresi, bizzat siyasal olayların içinden geçerek oluşum kazanmaya çalışmıştır. Bu yenileşmenin ilk mensuplarından Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın önemli roller üstlendiklerine tanık oluruz. Hem o devrenin şiir çizgisinde, hem de Türk edebiyatında, 1872'den bugüne dek sayısı dört bini geçen popüler tür romanın siyasetle barışık yanlarını yakından hissedebiliriz.

* Yard. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Gazimağusa KKTC. ertugrul.aydin@emu.edu.tr

Edebiyat bilimi ve edebiyat tarihinin önemseydiği bir tür olan roman, sosyal hayat, dünya görüşü, felsefî çerçeve, düşünce iklimi noktalarında, hemen hissedilmeyen bir mesajı, algılatmayı da içinde barındırır. Bu nedenle, siyasal bakış, romancı dünyasında, kahramanların ele alınış/işleniş biçimlerinde saptanabilir. Problemin özümsemişi ve olayların aktarımı, yazar kimliğini de açığa çıkarır.

Hemen belirtmek gerekir ki, edebiyatımızın Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet devri gibi dönem veya devrelere ayrılışında, son yüzelli yılın siyasal olaylarının etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Siyaset, Edebiyat-Siyaset İlişkisi, Yazarda Siyasî Aktör, Siyasal Bilinç.

Siyaset, hem edebiyat mensuplarının görmezlikten geledikleri bir alan, hem de roman, deneme, tiyatro gibi edebiyat türlerinin başvurduğu, ele aldığı konulardan biri olmuştur. Tanzimat öncesindeki Pertev Paşa ve Sadullah Paşa gibi şairlerde kısmî bir biçimde gördüğümüz edebiyat-siyaset yakınlaşmasına, Tanzimat sonrasında daha belirgin bir biçimde rastlarız. Siyaset, özellikle 1840–1855 yılları arasında, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının ilk devre isimlerinden olan Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa’da, başköşede yer edinmiştir. Bunun böyle olmasında, bu şair ve yazarların, siyasetin bizzat içinde yer almaları ve siyasî görevlerde bulunmalarının payı büyüktür.

Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal’in, şiirdeki söyleyiş biçimi, klâsik edebiyatımızdaki tariflerin dışına taşarak; şiire, ahlâkî, felsefî ve sosyal görevler yüklemiş ve yepyeni bir içerik zenginliği kazandırmıştır.¹ Bu nokta-da, Şinasi’nin Mustafa Reşit Paşa’yı ön plana alan çizgideki, konu benzerliği gösteren dört ayrı “kaside”si, Namık Kemal’in Ali Paşa ve Mahmut Nedim Paşa ile ilgili yazdıkları, Ziya Paşa’nın ise, “Terkib-i Bent”teki sistem eleştirileri, edebiyatın siyasetle soyut-somut yakınlığını vurgulayan önemli örneklerdir. Ancak, Tanzimat’ın ilk devre temsilcilerinin değişik boyutlarıyla işledikleri siyaset “mevzuu” ya da siyaset-edebiyat diyalogu, ikinci devrenin temsilcileri olan Recai-zâde Ekrem, Abdülhak Hamid, Samipaşa-zade Sezai gibi isimlerin fazla ilgi gösterdikleri bir beslenme kaynağı olma-mıştır. Çünkü bu devre temsilcilerinden önce hem siyaset yoğun olarak işlenmiş; hem de onlar için ferdî ıstırap, endişe, ihtiras ve küçük hassasiyetler ön plana geçmiştir.

Edebiyatımızın, özellikle, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köklü bir değişim ve farklılaşmanın içine girdiğini görürüz. Bu tarihten sonra, hem

[1] Aydın, E., (1999), *Saadet Gazetesi’ndeki Edebî Faaliyet Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2.

toplum ve aydınlarımız, hem de sosyal ve kültür kurumları sanat ve edebiyatta kendisi için tamamen farklı bir medeniyet olan “Batı medeniyeti”yle tanışır. Önceleri, siyasî ve askerî alanlardaki bu etkileşim, sonraları sosyal ve kültür platformuna da yansır. Bu durum, ister istemez edebiyatımızı da etkiler. Siyaset bu yönüyle, hem edebiyat sosyolojisi hem de salt edebiyat-siyaset bileşkesiyle karşımıza çıkar. Öte yandan, Batı medeniyeti-nin, teknik ve askerî alanlardaki üstünlüğünü kabul eden XVIII. yüzyıl yazar ve şairleri, Avrupa kültürü hakkında yeterli bilgiye sahip değildirlere. Fakat bu, XIX. yüzyılın ortalarından sonra, Fransızca tercüme-lerin yardımıyla değişir. Çünkü o dönemde, bir yandan Batıdan tercüme edilen yeni edebî türler tanıtılırken; diğer yandan da bu türlere ait örnek eserler veril-meye başlanır. Böylece, Batılı edebiyatçılara büyük ilgi duyul-maya başlanır. Ancak Batılı yazar ve eserlere duyulan ilgi, belli bir değer ölçüsüne göre seçme değil, geliş güzel olmuştur. Bu yüzden, tercih edilen eserler arasında ikinci derece şahsiyet ve eserler de önemli bir çoğunluk oluşturur. Öte yandan, Avrupa’ya gönderilen sefaret mensubu, gezgin ve aydınlar oradaki gözlem ve izlenimlerini kayda geçerken; o dönemde çıkmaya başlayan gazete-ler de Avrupalıların çeşitli alanlardaki gelişme-lerine dair verdikleri birçok haber ve bilgilerle toplumunun düşünce ufku genişletirler. Sözkonusu kişiler arasında, 1720’de Fransa’ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin, dokuz ay süren ziyareti sonrası hazırladığı raporda “Batı”nın temel yaklaşım ve felsefelerini, yaşayış ve yönetim biçimlerini incelemesi oldukça dikkat çekicidir.

Yenileşme devri Türk edebiyatında, edebî faaliyetlerin içinde “gazete”nin yerinin önemli olduğunu görürüz. Keza, “yeni” edebiyatımızın kültürel zeminini oluşturan değerlerden biri de gazetedir. Gazete, düşünce ufku kadar, siyaseti de gündeme taşır. Böylelikle, yazar ve şairlerde fikir birinci plana yerleşir. Nitekim bu dönemde, Türk edebiyatı, yeni yolda yayılma ve gelişme gösterirken; gazetelerde edebiyat sütunları açılır. Böylece, yeni devirde yazılan eserlere gazeteler de yardımcı olur. Siyasî fikir hareketleri açısından önemli olan bu devir gazetelerinde çoğunlukla Batı kaynaklı haberler ağırlık kazanmıştır. Zaman zaman, tarım, ticaret ve sanayinin gelişmesi için yazılan yazılara rastlanır.² Gazetenin fikir dünyamıza kazandırdıkları konusunda Tanpınar’ın görüşleri önemlidir. Tanpınar’a göre, “gazete”nin rolü hiçbir yerde bizdeki gibi olmamıştır. Yine, gazete, başka yerlerde, düşüncenin daha

[2] Özellikle, Ahmed Midhat Efendi’nin *Tecüman-ı Hakikat* gazetesinde, iktisat tarihimiz açısından önemli yazılara yer verilir. Ancak bu yıllarda, önceki dönemin gazetelerinden Basiret ve İstikbal’in kapandığı görülür. Buna karşılık, *Tecüman-ı Hakikat* ve *Vakit* yayınlarını sürdürürken; diğer yandan *Osmanlı*, *Girit*, *Tarik*, *İkdam* gazeteleri de yayına başlar.

geniş çerçevede topluma yayılması için seçtiği hareket alanlarından biridir. Arka plânında, toplum problemleri ve günlük hayatla daima bir bağlantısı olan düşünce dünyası hâkimdir. Bizde ise, bütün hareketler gazeteden gelir ve kitleler onun etrafında kurulur. Nitekim II. Mahmud devrinden sonra önem verilen eğitimi gazete tamamlamıştır. Kitleler gazete aracılığıyla okuma zevkini tadar. Bu arada, herkese hitap eden bir yazı dilinin meydana gelmesine katkıda bulunur. Ayrıca, tiyatro, roman, makale, eleştiri ve deneme gibi edebî türler de gazete aracılığıyla edebiyatımıza girer.³ Bu durum, toplumdaki düşünce alanının genişlemesini sağlamıştır. Öte yan-dan, gazete, edebiyatın önemli bir türü olan şiiri de etkilemiştir. Şinasi'den başlayarak, dönemin çeşitli önemli şiirleri gazetede yer almaya başlamıştır. Nitekim Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi", Ziya Paşa'nın "Zafernâme"si ilk olarak gazetede neşredilir. Tanzimat devrinde, edebiyatla sosyal hayat iç içe yürür. Bunun en önemli sebeplerinden biri basınla edebiyatın paralel yürümesi-dir.⁴ Basın, en karakteristik özelliği gereği, halka açılmak, halkın problemleriyle kendi problemlerini birleştirmek durumdadır. Bu nedenle de, XIX. yüzyılda, basın, siyaset ve edebiyatı birbirine yakın görürüz. Keza, bu devirde, birçok edebiyat türünün ve edebiyatçının yayın alanını matbuat oluşturur.

Değişim ve yenileşmenin XIX. yüzyıl ortalarında tartışmasız bir ismi vardır. O da İbrahim Şinasi Efendi, yani Şinasi. Edebiyat tarihçileri, fikir ve edebiyatımızdaki yeniliğin bilinçli ve sistematik bir şekilde Şinasi'yle başladığı görüşünde birleşirler. Yüksek öğrenim için Fransa'ya giden Şinasi, burada beş yıl kalır. Bu zaman diliminde, Avrupa'yı yakından tanıma imkânı bulan yazar, yurda döndükten sonra, orada gördüklerini kendi fikirleriyle sentezleyerek uygulama şansı bulur. Özellikle de, Tercüman-ı Ahval gazetesiyle fikir ve edebiyat hayatımıza yeni bir ufuk açar. Ziya Paşa ve Namık Kemal de, Şinasi'nin açtığı bu yolda ilerler. Bu yeniliklerin izlerini, daha sonra Namık Kemal'den 8-10 yaş daha küçük olan Recaizâde, Hâmid ve Muallim Nâci, bu kültür ve sosyal değişmeyi edebiyatımızın gelişmesi için sürmeye çalışırlar.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru belirgin bir şekilde görülen, şiirin temel taşlarından biri olan nazım şekillerindeki çözülme ve değişme dikkati çeker. Bu arada, hem nazım şekilleri, hem de bu şekillerin gerektirdiği kafiye örgüleri üzerinde bazı aksaklıklar veya bilinçli yapılan tasarruflar ortaya çıkar. Bu değişiklikler, şiirde beyit ya da bentlerin sayı bakımından artışı, eksilişi, bazı nazım şekillerinde fazladan, farklı yapıya sahip mısra ya da beyitlerin

[3] Tanpınar, A. H., (1982), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Kit., 1982, s. 250-251.

[4] Okay, M. O., (1990), *Tanzimat Edebiyatı*, Erzurum, s. 3.

eklenişi gibi değişmelere rastlanır. Bütün bu değişmeler, özellikle, değişen ve yeni gelişen fikir ve sosyal konumun edebiyata aksedişi sonucu ortaya çıkan muhtevadaki değişikliğin ortaya koyduğu şartlar nedeniyle kendini açık bir biçimde gösterir. Bunların dışında, şiirde adalet, hürriyet, medeniyet gibi temaların işlenmesi edebiyatın siyasal yaklaşımı da şemsi-yesi altına alışı söz konusudur. Bu, sözkonusu yenilikler, Batı medeniyeti ve yine Batı medeniyetinin etkisi altındaki kültürle yetişen şairler, önce aldıkları yeni fikirlerin beslediği muhtevayı, ister istemez eski şekiller dâhilinde sunmuşlardır. Daha sonra, Batı edebiyatına açılmanın ortaya çıkardığı ufuk genişliği, içeriği değişen şiirimizin yeni nazım şekillerini kullanmasına yol açmıştır. Diğer yandan, Batıya açılmanın ilk adımlarından birinin de “tercümeler” olduğunu görürüz. Başta Fransız edebiyatı⁵ olmak üzere İngiliz, Alman, Rus, Yunan ve İtalyan edebiyatlarından yapılan bu tercümeler, edebiyatımızın şekil ve içerik bakımından Batıdan etkilenme-sinde rol oynamışlardır.

Aktüel problemler, tarihe gidilmeden çözülemez. Bu yüzden de, eski kaynaklara gitme zorunluluğu her zaman karşımıza çıkar. Aynı şekilde, edebiyat ve kültür devirleri, sadece edebiyat tarihlerinde tanıtılan şahsiyet ve eserlerden ibaret değildir. Her devir ve şahıs, grup ve akımların paralelliği söz konusudur. Keza, edebiyat tarihlerinde tanıtılan şahsiyet ve eserlerin arkasında zengin bir kültür hayatı vardır. Bu nedenle, eldeki malzemenin bir metot ve sisteme göre gruplandırılarak değerlendirilmesi gerekir. Böylelikle, edebiyat tarihi, sıradan bir tarih olmaktan çıkarak; edebî ekollerin, türlerin ve eserlerin tarihi haline gelir. Özellikle, modern Türk edebiyatı devrinin fikir hareketleriyle beslenir. Esasen, bu özellik, edebiyatı zengin ve güçlü kılar.

Ünlü edebiyat araştırmacısı ve tarihçisi Fuat Köprülü, Türk edebiyatını devrelere ayırırken; tarihî gerekliliklere bağlı zorunluluğundan bahseder. Nitekim ona göre, İslamiyet’in kabulü ve Avrupa medeniyetinin etkisinde kalışı, sadece edebiyatın değil bütün toplumsal kurumların incelemesinde de ayırıcı faktörlerdir.⁶ Başka bir edebiyat araştırmacısı Vasfi Mahir Kocatürk ise, “XX. yüzyıl başlarında muhtelif zevk, tarz ve fikir mücadeleleri devam etmekle beraber, tarihin akışı, yeni hayat ve halkın zevki, problemleri çözmüş bulunuyordu”⁷ tespitiyle bir yüzyılın sosyal görünüşünü özetler. Böylece, edebiyatın beslendiği alanlar arasında, siyasetin, düşüncenin rolü dışarıda tutulamaz. Sadece Tanzimat devresi değil, Meşrutiyet ve

[5] Bkz. Cevdet Perin, (1946), *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul.

[6] Köprülü, M. F., (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yay., s. 5.

[7] Kocatürk, V. M., (1970), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, s. 754-755.

Cumhuriyet dönemlerinde de edebiyat, siyasetle dirsek temasında bulunmuştur. Nitekim bu devre yazar ve şairlerinin de, görmezlikten gelemedikleri bir alandır siyaset. Mizancı Murad'ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı* romanında savunduğu "adem-i merkezîyetçilik" düşüncesi, Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanındaki mutlakîyet, meşrutîyet ve cumhuriyet rejimlerinin roman metnine aksediş boyutu önemlidir. Aynı şekilde, Kurtuluş Savaşı yıllarını reel bir gözle edebiyata taşıyan Halide Edip, Yakup Kadri ve Falih Rıfkı Atay gibi Cumhuriyet devri yazarlarının, siyasî kimlikleri de edebiyatın bakış penceresinde rol oynamıştır.

Çok partili hayata geçiş sonrasında ortaya konan edebî eserlerde siyasetin varlığı, hem yazar anlatımını kolaylaştırmada, hem de edebiyat tarihi ve edebiyat sosyolojisi açısından zenginliği şekillendirmiştir. 1946 sonrasında roman ve şiir türlerine basit bir yolculuk yaptığımızda da hissedilebileceği açık olan bu durumun, Türkçenin söz dağarcığına da olumlu katkısı olmuştur. Yakın tarihimizin 12 Mart ve 12 Eylül siyasal olaylarının edebiyattaki yansımaları ise, başlı başına bir araştırma konusudur. Her iki dönemin de edebiyattaki siyasal varlığı edebiyat ve kültür tarihi açısından incelemeye değer örneklerle sahiptir.

Bugünkü edebiyatımızda, geçmişten gelen Batıya dönük olmanın yanı sıra, temelinde siyaseti ve hayatı algılama isteğine karşı açık bir arayış vardır. Ancak edebiyat tarihinde ise, politik yazarların yanı sıra, apolitik yazarlara da rastlamak mümkündür. Bunun yanında, politikaya Eliot gibi, "benim asıl amacım yalnızca, bazı nesir çalışmalarında yaptığım ölçüde politika yapmak ve bundan bir nebze dahi ileri gitmemek"⁸ itirafıyla mesafeli duranlar olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aydın, E., (1999), *Saadet Gazetesi'ndeki Edebî Faaliyet Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cevdet Perin, (1946), *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul.
- Kocatürk, V. M., (1970), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara.
- Köprülü, M. F., (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yay.
- Okay, M. O., (1990), *Tanzimat Edebiyatı*, Erzurum.
- T. S. Eliot, (1996), "Politikanın Edebiyatı", *Kitaplık*, nr. 22, Temmuz-Ağustos 1996.
- Tanpınar, A. H., (1982), *XIX. Asır. Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Kit.

[8] T. S. Eliot, (1996), "Politikanın Edebiyatı", *Kitaplık*, nr. 22, Temmuz-Ağustos 1996, s. 3.